

Nyersmérleg félúton

Benkőné Nagy Margit köszöntése

Még két esztendeje sincs annak, hogy e délelőtti találkozók a *Korunk* szerkesztőségében rendszeresedtek, de a különböző tudományok romániai magyar művelői — mások mellett — máris úgy gyűlnek ide össze, mint olyan fórumra, ahol eredményeik a nemzetiségi közönség szemszögéből értékelődnek, és ahol kutatásaik műhelykérdéseiről szót ejthetnek, ha többségükben nem is szakmabeliek, de a dolgaik iránt őszintén érdeklődő értelmiségiek előtt. Valójában ez a nagyon szűk kör jelképezi szakkutatóink számára azt a népes társadalmi közeget, amelyik magáéként befogadja eredményeiket, és amelyikkel szemben számadásra kötelezettek. A tudományszervezés mai szintjéről nézve ugyan lehet a XVIII. század színvonalán állónak minősíteni a szaktudományi és kutatási kérdések ilyen tárgyalási keretét, de a családias melegség és a hatékonyság semmiképpen sem vitatható el tőle. És ez önmagában sem lényegtelen dolog, mert a többnyire magános elszigeteltségben dolgozó kutatók felmelegedett szívvel és megerősödött lélekkel távoznak e találkozókról műhelyük csendjébe.

Eddigi találkozásaink lényegében ünnepélyes alkalmak voltak. Összegyűltünk, hogy sikeres közérdekű teljesítményeknek együtt örvezzünk. A műhelykérdésekről azonban és az eredményekig elvezető út általánosabb érdekű tanulságairól már kevesebb szó esett. Azt hiszem, ebbe az utóbbi irányba kellene tágitani összejöveteink profilját, hogy központjukból a tényleges közügyeket semmiképpen se szoríthassák ki a személyi vonatkozások. Műhelyproblémák feszegetését, az eredmények felmérését, a lehetőségek és a teendők tudatosítását egyébként nagyon időszerűvé teszi a romániai magyar tudományosságban küszöbön álló, illetve már megindult nemzedékváltás is.

Benkőné Nagy Margit a korábbi találkozókon szerepelt kutatóknál fiatalabb nemzedék tagja. Ő már nem a két háború között, hanem a második világgéést követő nagy változások során formálódott, és gyökeresen új körülmények között indult el útján. Pontosodva a középnemzedék tagjának kellene őt neveznem, ha egy kutatóno esetében nem zavarna az életkor firtatása. Szerintem a tudományos munkások helyét a mezőnyben nem életkoruk, hanem egyedül teljesítményük határozza meg. Nagy Margit kiemelkedő helyezése körünkben és személye iránti megbecsülésünk szintén annak a munkának szól, amit vállalt és tiszteleggel elvégzett. Egyébként is a bihari mondás szerint az asszonyoknál „nem a kor teszi, hanem a játlka“. Nekünk öregebbeknek, akik első lépésétől kezdve közelről szemlélhettük Nagy Margit pályáját, ő most is a fiatal, az utánpótlás. Mert nemcsak a befutott kutatóno látjuk magunk előtt, hanem azt a karcsú diáklányt is örizzük emlékezetünkben, aki harminc esztendővel ezelőtt önkéntes munkában lelkesen dolgozott az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára új otthonának építésén, nem is sejtve, hogy a nehéz iratsomókban azt a forrásanyagot költözteti és rendszerezi, amelyre majd tudományos karrierje alapozódik.

A romániai magyar tudománytörténet legújabb fejezetének jellegzetessége, hogy az egyes diszciplínák intézményes keretek nélkül, pusztán művelők személyében élnek és fejlődnek tovább. Benkőné egyéni pályája is így válik tudománytörténetünk mozaikszemévé.

Amikor Nagy Margit 1946-ban beiratkozott a Bolyai Tudományegyetem magyar irodalom és művészettörténet-régészet szakjára, ott Felvinczi Takáts Zoltán, Entz Géza és László Gyula személyében mind az egyetem, mind pedig az erdélyi művészettörténet elsősorú mesterei tanítottak, és az Erdélyi Nemzeti Múzeum gyűjteményei tárt karokkal várták a fiatal magyar szakembereket. Művészettörténeti szakképzése azonban jóformán csak az alapozásnál tartott, amikor előbb Felvinczi Takáts, majd Entz professzor eltávozott Kolozsvárról, és ő teljesen kezdőként, irá-

nyitó nélkül maradt. Mire végzett, a múzeumi elhelyezkedés lehetősége, az Erdélyi Múzeum Egyesület megszűnésével, bezárult előtte. Az egyetemen, majd az Akadémia Történeti Intézetében eltöltött, szakmai fejlődése szempontjából sivár esztendőök után 1954-ben valóban csak jószerecséjének köszönhető, hogy lehetősége nyílt újból művészettörténeti képzése folytatására. Ekkor ugyanis munkahelyétől az időközben Akadémiai Történeti Levéltárrá átalakult Múzeumi Levéltárat jelölték ki, és íróasztalát ugyanabban a szobában helyezték el, amelyben a nyugdíjas Kelemen Lajos is dolgozott. A véletlen összesodorta tehát azzal, akitől Entzék távozása után a legtöbbet tanulhatta az erdélyi magyar művészet múltja és forrásanyaga felől. Az azonban már nem a véletlenül múlt, hanem Benkóné céltudatosságát és világos helyzetmegítélését dicséri, hogy felismerte az előtte kitárult új lehetőséget, és habozás nélkül meg is ragadta. Különös „postuniversity” tanfolyam volt az, amit Benkóné kijárt a Kelemen Lajos környezetében eltöltött évek alatt. A csendes beszélgetések, kedélyes anekdotázás, vagy a jelenlétében lezajlott viták során nem az Entzék távozával megszakadt elméleti képzés folytatódott, hanem tényismerete gazdagodott, megszerzett tudása szorosan kötődött az erdélyi magyar emlékananyaghoz, kikristályosodott kutatási területe és munkamódszere.

Benkóné Nagy Margit kezdő embernél szokatlan, de a nőkre jellemző józansággal a lehetőségekhez szabta munkatervét, melyet férfiakat megszégyenítő célratoréssal végre is hajtott. Ez annál dicséretesebb tett, mert akkor készített magának igényes és távlatos munkatervet, dolgozta bele magát a levéltári és történeti kutatásba, végzett el imponáló méretű módszeres anyaggyűjtést, amikor a közlésnek még a legkisebb reménye sem derengett a láthatáron. Az élete alkonyához jutott Kelemen Lajos és a maga útját kereső, építgető fiatal Nagy Margit összehatalálkozása nagy nyeresége lett művészettörténeti kutatásunknak, mert biztosította annak folyamatosságát. Nagy Margit alkotó művészettörténészé válása a felvázolt mostoha körülmények között talán utolsó beszédes bizonyága Kelemen Lajos sokat emlegetett nevelőerejének. Kelemen Lajos életművével kapcsolatosan fel szokott bukkanni a befejezetlensége feletti sajnálkozás. Benkóné példája arra figyelmeztet, hogy az igazi nagy nevelők művéről ilyen értelemben nyilatkozni még haláluk után is korai, hiszen a tőlük nyert indíttatások tovább munkálnak azokban, akik folytatják és befejezik, amit ők egykor elkezdtek.

Kelemen Lajos művészettörténeti munkássága jelentős mértékben levéltári anyagra, mégpedig a volt Erdélyi Nemzeti Múzeumban őrzött családi levéltárak anyagára alapozódott. Nagy Margit e munka folytatását vette át örökségként művészettörténeti kutatásunk elindítóját, és ennek a feladatának eddigi közleményeivel igyekezett is becsülettel eleget tenni. Nem egyszerűen csak folytatta, de tovább is fejlesztette a Kelemen Lajos-féle művészettörténetírást. Ezt korszerű elméleti felkészültségének köszönhető, melynek alapjait az az Entz Géza rakta le, aki talán a legfontosabb szerepet játszotta a háború után az erdélyi magyar művészetkutatás korszerűsítésében, új eszmékkel és módszerekkel való megtermékenyítésében. Entz professzor ugyan korán elkerült körünkől, de ithagyta szakmai igényességét, melyet korábbi érdeklődése és személyi kapcsolatai fenntartása útján állandóan élesztgetett. Egyébként Nagy Margit számára is csak a régi erdélyiek hagyományos útjómódja maradt nyitva: könyvek útján folytatni önképzését, és lépést tartani a legfrissebb törekvésekkel. Esetében szintén beigazolódtott, hogy a teljes magárahagyatottság olyan személynél, aki tudja, mit akar, nemcsak kárt okoz, hanem jót is eredményezhet: függetlenebbül alakíthatja ki tudományos céljait, munkamódszerét és egész szakmai arculát, mint azok, akik eleven közösségekben nőnek fel kutatókká. Persze ez az út jóval görnyösebb, nagyobb akaraterőt kíván, de egyénibb, határozottabb jelleget biztosít a tudományos teljesítménynek. Abban, hogy Nagy Margit művészetkutatása provinciális körülmények között sem lett provinciálissá, hogy egyéni arculatú, komoly szerepe van a Kelemen Lajos-féle örökség és a legújabb szakmai törekvések összekapcsolásának. Ebben viszont — úgy hiszem — a legfontosabb láncszem Entz Géza kezdeti hatása.

Benkóné első könyve (1970) nagy meglepetés volt mindenki számára. Mindnyájan örvendeztünk, hogy a Kelemen Lajos halálával elárvult munkakörben teljesen kialakult, új kutató jelentkezett. Arra azonban, hogy merre kanyarogt az út, amelyen a szerző idáig eljutott, kevesen gondoltunk, noha nem volt tanulságok nélküli. Ezért is mondtam el ebből az alkalomból egyet-mást Nagy Margit kutatói arculatának kialakulásáról.

A tárgyi emlékananyag és az írásos források Kelemen Lajosra jellemző párhuzamos felhasználása Nagy Margit kutatói módszerének is lényeges eleme. Eredményeinek szilárdsága ezen nyugszik, mint két tartópilléren. Az így nyert részleteknek azonban nála határozott funkciójuk van távolabbi célok elérésében. Első kötetében ez a végső cél a reneszánsz és a barokk, e mostaniban viszont a késő barokk, a klasz-

szicizmus és a romantika helyi sajátosságainak tisztázása. E célratörő rendszeresség egyik nagy erénye Nagy Margit kutatásainak. Ez a biztosítéka ugyanis annak, hogy az aprómunka is a legrövidebb úton visz nagyobb célokhoz közelebb.

Másik kiemelkedő érdeme — módszeres munkálkodásán, éles judíciumán és logikáján kívül —, hogy új témákat szolgáltatót meg kutatásunkban. A műalkotások és mestereik történetének hagyományosan művelt témái mellett nála jelentkezik először szakirodalmunkban kutatási tárgyként, egyebektől eltekintve, a munkaszervezet, a művészet és az alkotó ember kapcsolata a társadalommal, a megrendelő, a tervező és a kivitelező bonyolult viszonya, a városrendezés vagy a helyi művészeti központok kérdéscsoportja. Mind olyan természetű témák ezek, amelyek tisztázása előfeltétele annak, hogy a részletekből valóban eljuthassunk művészeti múltunk összképéig.

Benkóné kutatásainak e széles körét a kényszerűség szülte: mindent egyedül kellett önmagának tisztázni ahhoz, hogy munkájában előbbre haladhasson. Nagyon jellemző „egyszemélyű” tudományos viszonyainkra, hogy Nagy Margit is rövidesen mindenessé vagy szebben kifejezve „a nemzet napszámósává” kellett váljon szakmája területén. A tudományos feldolgozás, népszerűsítés mellett a művészettörténeti adatfeltárás elindítását szintén magára kellett vállalnia, noha ez inkább történészek feladata lett volna. *Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiék látták* című kötete (1973), valamint legújabb könyvének a kolozsvári művészekre és mesterekre vonatkozó értékes adattára példamutató úttörésnek számít országunkban nemcsak a művészettudomány, hanem a helytörténet információs bázisának kitágítása és felújítása felé is.

Külön meg kell emlékezni Benkóné dolgozatainak kellemes stílusáról. A szakmai írásstílus bonyolult ágaitól mentes szép nyelvezete világos és tiszta. És ez nagyon fontos adottság olyan szakterületen, amely iránt széles laikus olvasótábor érdeklődik. Írásmódjának sallang nélküli egyszerűsége, közérthetősége nagyon megkönnyíti Benkóné számára, hogy a művészettörténet eredményeit sokakkal megismertesse, megkedveltesse, hogy a szakkutatás mellett eredményes népszerűsítést is végezhesen.

Benkóné Nagy Margit művészettörténeti munkássága egyszerre szerves folytatása az előzményeknek és előkészítője a holnap feladatainak, amelyek végén ott szerepel az összefoglalás is. Tevékenysége a folytonosság lényeges összekötő láncszeme, mely lehetőséget teremtett a továbbhaladásra. A hézagpótlás feladatát vállalta magára, és azt be is töltötte. Belenőtt szerepbe, amelyet a körülmények alakítottak. Nem tűzött maga elé elérhetetlen célokat, de aminek lehetőségei adottak voltak, megvalósította. A bethlenszentmiklósi kastély barokk elemeinek helyes keltezésétől kezdve a művészeti stílusok és a népművészet találkozásának felismerésén, a kolozsvári Bánffy-palota tervezője és tényleges kivitelezője közötti viszony tisztázásán, a késő barokk, a klasszicizmus és a romantika kolozsvári mesterkörén, a reneszánsz és barokk otthonkultúránk problémáinak rendszerezésén át a művész és a társadalom viszonyának, a mester- és művészvándorlás, a városrendezés kérdeteinek vizsgálatára kérdéseit felvetéséig, valamint a klasszicizmusnak és a romantikának az Erdélyben is tanulmányozandó stílusok közé való bevonásáig sok-sok új és szilárd eredménnyel gazdagította az erdélyi művészet kutatását. Mindezekért elismeréssel és köszönettel tartozunk neki.

Most, amikor legújabb könyvének megjelenése kapcsán a beérkezett kutatónak kijáró őszinte elismerést tolmácsolom Klió magyar munkásai részéről, kérem engedje meg nekem, hogy az öregség jogán azt mondhamm ismét, amit indulása idején az önkéntesen közmunkázó egykori diáklányak: „Brávó Nagy Margit kolléganő! Mindnyájunknak hasznos, jó munkát végzett! Holnap új feladat következik!” És még hozzátéveszem mindnyájunk őszinte kívánságát: „Remélhetőleg még nagyon sokáig következzen Nagy Margit számára az új feladatok.”

Általánosan ismeretes, hogy a tudományos teljesítmények egyáltalában nem függetlenek a körülményektől, amelyek között megvalósulnak. Függvényei mindegyikét a tudományok általános, országos helyzetének. Hogy ma van nemzetiségi művészettörténetünk, mely nem marad el az országos átlagtól, hogy a további teendőről egyáltalában beszélhetünk, azt mindenekfelett Benkóné célratörő erőfeszítéseinek köszönhetjük. Vitathatatlan azonban, hogy mindez, ami országos szinten történik, például a műemléktopográfia, a forrásanyag feltárása vagy a témák rangsorolása területén, a nemzetiségi kutatók munkáját is meghatározza.

Művészettudatásunknak ugyanis nemcsak intézményes keretei hiányoznak, de szakemberekkel is alig rendelkezik. Talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy jelenleg — Benkónén kívül — legfeljebb a sokoldalú tapasztalattal rendelkező Debreczeni Lászlót, a reneszánszt kutató Kovács Andrást, az iparművészettel, elsősorban az ötvösséggel foglalkozó Buntáné Papp Magdát, a festészetünk múltját vizsgáló Engelné

Szabó Ilonát és Kónya Ádámot könyvelhetjük el az erdélyi művészettörténet magyar kutatóiként. Természetesen nem számítva azokat, akik a századunkbeli, illetve a kortársi művészet világosan elkülönülő, elsősorban nem történeti, hanem esztétikai kérdéseivel foglalkoznak.

A kutatóknak ez a kis létszáma önmagában még nem teszi eleve kilátástalanná a munkát, hiszen voltak idők, amikor egyedül Kelemen Lajos, majd ő és Bíró József jelentették a magyar művészettörténet Erdélyben. A teljes valóság ugyanis az, hogy a nemzetiségi kutatók munkájukban több vagy kevesebb mértékben számíthatnak egyrészt az egész román, másrészt pedig az egész magyar művészetkutatásra. A nemzetiségi művészeti örökség ugyanis egyidejűleg tárgya országunk és a magyarság egyetemes művészettörténetének. Ennek következtében a fentebb említett kicsiny törzsgárda mindkét oldalról kiegészül olyan szakemberekkel, akiknek munkássága közvetlenül vagy közvetve szintén hozzájárul művészeti múltunk felderítéséhez. Az erdélyi magyar művészet történetének elkészítése azonban mégis a nemzetiségi szakemberekre vár, mert az említett munkatársakat műemlékeink vagy a romániai, vagy az egyetemes magyar művészetfejlődés szemszögéből foglalkoztatják.

Ez teszi szükségessé — véleményem szerint —, hogy kutatóink, bármily kevesen legyenek is, minél gyakrabban vessék fel a kérdést önmaguknak és egymásnak: „Hogyan tovább?” Benkóné munkásságának egyik tanulsága, hogy az eddigi hagyományos út lehetőségeinek rövidesen végére jutnak, és új — szerintem fokozottabban történeti — megközelítési módokat kell keresniök. Az erőfeszítések egyeztetése, a feladatok rangsorolása, a leghatékonyabb megoldások kikísérletezése, a közelebbi és a távolabbi célok józan meghatározása és tudatosítása mindegyik kutatónak egyéni érdeke is. Kérdezheti azonban valaki: a jelenlegi személyi adottságok mellett a teendők megtervezéséről és egybehangolásáról érdemes-e akár csak beszélni is? Válaszunk erre egyértelműen csak az lehet, hogy mindez a tudományos vizsgálódás területén ma már akkor is elengedhetetlen, ha egyetlen magános személy tevékenykedik bizonyos munkakörben. Saját részletkutatásaiba begubózva sem az egyén, sem az ügy nem juthat el addig, mint ha a legkisebb teendő is távlatos elképzelés részeként tudatosan kerül kimunkálásra.

Benkóné Nagy Margit eddigi munkásságával a romániai magyar művészettörténet olyan színvonalra jutott, ahonnan már nemcsak érdemes, hanem szükséges is a feladatok között széttekinteni. Persze nem itt és most kell ezt megtennünk, de minél előbb sort kerítünk rá, annál jobb. Ne vegyék művészettörténeiszink a dolgunkba való belekontárkodásnak, ha e tervszerűsítés szükségén kívül egyetlen konkrét kérdésre mégis felhívom figyelmüket.

Arra a mindinkább tarthatatlanná váló helyzetre tudniillik, hogy művészettörténetünk kezdeteitől fogva megengedhetetlen mértékben elhanyagolta a XVI. századnál korábbi idők vizsgálatát. Egyik legsürgősebb feladatnak látom a román kor és a gótika feltárása útján tisztázni fejlődésünk kiindulópontjait. A ma is fennálló, szinte kizárólagosan egyházi emlékek rendszerező vizsgálata mellett e korszak vonatkozásában fontos szerep vár a műemlékrégészetre, elpusztult nemzetiségi monostorok, várak és települések megásására, a régészeti, művészeti és okleveles források együttes felhasználására. Bár mindez olyan korszerű medievisztikai képzettséget igényel, amelyet főiskoláinkon megszerezni is alig lehet, — ismét Benkónének köszönhetően — rövidesen lesz olyan fiatal szakemberünk, aki felkészülten neki-vághat ezeknek a régóta időszerű feladatoknak.

A virágzó középkorral való elmélyültebb foglalkozás távlatosabbá tehetné kutatásunkat azáltal, hogy segítené a szűk népi és nemzeti keretek közül való kiemelkedésben is. E kor művészete ugyanis, nemzetekfeletti lévén, nemcsak etnikai korlátok, de még országhatárok között sem értelmezhető torzítások nélkül. Európa e részének népei közös forrásból merítettek akkor, ezért ajánlatos a művészeti jelenségeket és teljesítményeket is minél tágabb földrajzi keretek között értékelni. A több országnyi területen mutatkozó közös vonások tisztázása nélkül a művészeti áramlatokat módosító helyi sajátosságok sem állapíthatók meg hitelesen. Ezeknek az európai összefüggéseknek a felfejtésében kutatóink jól támaszkodhatnak az egyetemes magyar művészettörténet új eredményeire.

Ha már az erdélyi specifikum feltárása is csak egészen tág földrajzi határok között remélhető, az erdélyi magyar sajátosságok tisztázása még inkább megkívánja az etnikai korlátokon való túllépést. Művészeti örökségünk tudományos feldolgozása és megfelelő értékelése megoldhatatlan a románok és szászok itteni emlékananyagának kellő ismerete nélkül. Amíg azonban a román emlékek feltárása jó útemben halad, a szászoké meglehetősen ellanyhult. Minthogy a kiöregedett német kutatók helyére fiatalok már nem lépnek, és az országos kutatóhálózatnak sem nagyon akad ebben a témakörben otthonos román szakembere, a magyar kutatóknak

az eddiginél jóval nagyobb mértékben el kellene melyülniök főként a középkori szász művészettörténet részletkérdéseiben is. Nem öncélként, hanem saját fejlődésünk jobb megismerése érdekében. Nem feledkezhetünk meg ugyanis arról, hogy a korai emlékek Erdélyben egyházi eredetű, és hogy a reformációt megelőző századokban a magyar és a szász lakosság egyazon katolikus egyház keretei között fejtette ki építő és művészetpártoló tevékenységét, nemegyszer ugyanazokat a mestereket foglalkoztatva.

Benkőné gondolatébresztő írásai a „Judasok” abban, hogy a műhelykérdésekből ennyi is kikívánkozott belőlem. Szolgáljon mentességemre, hogy biztató kezdet minél eredményesebb folytatásáról van itten szó. A kutatómunka mellett azonban a közszérettel a kérdését is érintenünk kell, mert ez utóbbi erősen befolyásolja az előbbi alakulását.

A magyar nemzetiségtörténet eredményeinek közlésére — már csak magyar nyelvük miatt is — a Kriterion kiadó nyújt reális lehetőséget. A szerzőknek tehát egyidejűleg kell kielégíteniük a széles olvasóközönség és a szakkutatók igényeit. Bár ez valóban nem könnyű feladat, az ilyen kiadványok elsősorban közönségcsikere mégis azt bizonyítja, hogy kutatóink általában megtalálták a járható utat, és a szakmai célú apparátus, a jegyzetanyag nem riasztja vissza az olvasókat. A közművelődési és a szakmai célkitűzések szétválasztása a szakemberek szempontjából lenne különösen előnyös, a kívánatos azonban — sajnos — nem mindig lehetséges is egyben. Minthogy eleven szakkutatás nélkül nem képzelhető el hatékony népszerűsítés, állandó friss anyagfeltárás nélkül pedig nem haladhat a szakkutatás, nincs más választás, mint az eddigi felemás utat járni.

Megoldásra vár azonban egész történeti tudományosságunk számára az anyagfeltárás, minthogy a nyomtatásnál olcsóbb, korszerű sokszorosítási technikák felhasználása csak olyan intézményes keretek között lehetséges, amilyenekkel a nemzetiségi történetkutatás nem rendelkezik. Ebben a tekintetben különösen nehéz művészetkutatásunk helyzete. Egyrészt mert nem örököltunk akkor gazdag nyomtatott tényanyagot a polgári korból, mint történetírásunk, másrészt mert a hiány pótlásával párhuzamosan az emlékekanyag képdokumentumainak közzétételére is kényszerítve volna. Nyomdatechnikánk az oka, hogy még az a képanyag is csak részben alkalmas tudományos tanulmányozásra, amelyet elsősorban éppen Benkőnének sikerült kötetéhez mellékelnie. A kutatásnak nagy hasznára szolgálna, ha lennének legalább a Meridiane kiadó színvonalán álló valódi díszkiadványaink. Józanul nézve azonban a helyzetet, kutatóinknak és közönségünknek még jó ideig be kell érnie azokkal az olcsó tömegkiadványokkal, amelyeket a Kriterion produkálhat. Ezeket ugyanis képanyagunknak csak a mennyisége, de nem a minősége emeli az átlag fölé.

Benkőné Nagy Margit munkásságától indultunk el, és máris nyakig belekavarodtunk művészettörténetírásunk műhelykérdéseibe. De így volt ez rendjén, mert a kettő az utolsó évtizedben majdnem teljesen fedte egymást. Mintegy útközben állítottuk meg Nagy Margitot, hogy nyersmérleget készítsünk, mindnyájunk okulására, kutatói pályája sikeres első szakaszáról. Útjának hosszabbik része — reméljük — még előtte áll, és tiszta szívvel kívánjuk, hogy a felkészülés éveit ezután követhesse az igazi természetbetakarítás. Az erdélyi magyar művészettörténet soron következő feladata alapos részlelemzésekkel előkészíteni egy majdani összefoglalást, és minél nélkülözhetetlenebb támogatást biztosítani az országos műemlékvédelemnek a magyar emlékek megóvásához. Benkőnére mindkét területen fontos teendők várnak — tapasztalatai révén. De ezután már az életkor alapján is lesznek feladatai. Engedje meg, hogy búcsúzóul a jövőre szóló nagyon lényeges útravalóként továbbadjam, úgy amint azt pályám elején én is kötelességként kaptam a magyar történettudomány egyik legerősebb művelőjétől, Hajnal Istvántól, a nálunk fiatalabb fejlődése, kibontakozása és indulása egyengetésének kötelezettségét. De a Kelemen Lajostól nyert örökségből is ez még az a feladat, amelybe — most már az évek parancsára is — bele kell nőnie. Mái megtett útja a biztosíték számunkra, hogy ami ezután következik, méltó folytatása lesz az eddigi pályának.

További munkájához mindnyájunk nevében kívánok jó egészséget, az eddigihez hasonló céltudatosságot és szívós kitartást, a másokért való önzetlen szolgálat alázatát és sok-sok megérdemelt sikert.

Jakó Zsigmond

Tisztelt hallgatóság, kedves barátaim!

Mindenekelőtt engedjék megköszönnöm a házigazdáknak, hogy a Korunk-délelőttök keretében alkalmat találtak munkásságom ismertetésére, s lehetővé tették a művészettörténetírás néhány alapvető kérdésének felvetését is. Megköszönöm Jakó Zsigmond meleg szavait, s mindazt, amit a szóban forgó tudományágról az előbbieken elmondott. Szükség van a tennivalók mérlegelésére, hiszen sok elvégzetlen feladat áll a művészettörténet nyugtalanítóan kevés munkása előtt.

Rátérve „pályám emlékezeté”-re, életrajzi adataim felsorolásától, amennyire lehet, megkímélem Önöket.

Gyomán születtem, apám korai halála után 13 éves koromig a magyar Alföld kellős közepén, Kecskeméten életem, de az otthonnak, anyám szülőföld-élménye hatására a Nyárád menti Backamadarast tartottam. Ide jártunk haza kétvétenként, ha összekuporgattuk az útravalót. Mi sem volt természetesebb tehát, mint az, hogy az első kínálkó alkalommal felkerekedjünk, és a hozzá közeli iskolavárosban, Marosvásárhelyen folytassuk életünket. Mikor aztán 1944 őszén a második világháború eseményei választás elé állították a nemrégiben visszatelepedett családot, növéremmel habozás nélkül a maradás mellett döntöttünk.

Iskoláimhoz különös érzelmi szálak nem fűztek, habár a kecskeméti gyakorló iskola elemijében kitűnően éreztem magam. Az ottani családias, szabad légkört Marosvásárhelyre kerülve sokszor visszasírtam, mert a református leányiskolában még a kötött leckefelmondás, a karbatett kézzel való üldögélés és a fekete patent-harisnya divatozott.

Középiskolai tanáraink közül a ridegnek látszó, de emberség dolgában igen kiváló, természetrajzos Farczady Jolánt szerettem, és Kabdebó Ernát, aki végső fokon pályaválasztásomra is hatott. Eseményszámba menő magyarórái, műveltsége, iradalomszeretete, remek humora valósággal elbűvöltek.

Érettségi után a kolozsvári Bolyai Egyetemen magyar irodalom—művészettörténet—régészet szakra iratkoztam be, de megvallom, hogy az utóbbi kettőről meg lehetőszen homályos elképzeléseim voltak. Kolozsvárra kerülve nagy élményt jelentett maga a város, pezsgő kulturális életével — ma is ezt tartom a legszebb városnak —, nagy élmény volt a sok gondolkodó fiatal, a Móricz-kollégiumbeli éjszaka nyúló viták, melyek során tisztáztuk helyünket a világban, a társadalomban, felelősséggel vállaltuk a népünkhöz való tartozást, részt kértünk az újjáépítés munkájából s a demokráciáért való küzdelemből. De élmény volt maga az egyetem is, a sok új diszciplína, a sok érdekes előadás. Nem volt kötelező az óralátogatás, ezért mindent hallgattunk, ami érdekelt.

Egyetemi éveimet tanügyi reform, kényszerű szakváltoztatás, keservesen átvészelt földrajz- meg történelemvizsgák sora tette változatossá. Szakmai formálódásomra azonban csak két tanár, a művészettörténész Entz Géza és a régész László Gyula hatott. Két teljesen ellentétes egyéniség, de mind a kettő azzal ragadott meg, hogy bepillantást engedett alkotó műhelyébe. A tanulmányi kirándulások alkalmával Entz Géza imponáló szakszerűséggel szedte alkotóelemeire a vizsgált épületet, elemezte építési periódusait, a rajta fellelhető stílusokat. Múzeumot és kiállításokat rendeztünk együtt, majd a levéltárba vitt, és a középkori művészet forrásaival ismertetett meg bennünket. László Gyula amellet, hogy lebilincselő előadó volt, bravúros műelemzéseket tartott, s még rajzolni is tanított, hogy egy-egy festmény, szobor vonalritmusát, kompozíciós rendszerét érzékelhessük. De elvitt bennünket műtermekbe, színházba és Halmos György házi koncertjeire is. Utólérhetetlen volt a részletek megfigyelésében, s abban, hogy ezektől hogyan lehet eljutni az általánosításokig.

Mikor aztán kezdtem volna rájönni, hogy mi mindent kellene megtanulnom, mindketten elkerültek Kolozsvárról, engem pedig kétévi hányatott tanársegédeskedés után szélnek eresztettek az egyetemről. Szerencsémre!

Akkor persze nem éreztem túlságosan szerencsésnek magam, és az újrazedés sem volt könnyű. Az Akadémia Történeti Intézetében — ahol most is dolgozom — egy darabig mindent csináltam, csak művészettörténettel nem foglalkozhattam. Az intézeti kötöttségek miatt a műemlékek helyszíni tanulmányozásáról szó sem lehetett, később meg az anyaság akadályozott benne. Így tájolódtam a levéltár felé, hogy a történeti forrásokon keresztül közelítsek a művészettörténethez. Ott Kelemen Lajosban találtam készséges eligazítóra. Entz Géza és az ő tanácsára fogtam neki a XVII. századi kastély- és udvarházleltárak átnézéséhez is. Ebben a munkában sok segítséget kaptam Dani Jánostól és Kiss Andrástól, s állandó taná-

csaival, szakmai ismeretei teljes arzenáljával állt mellém Szabó T. Attila, Jakó Zsigmond és Pataki József.

És ezen a ponton jutottam el oda, hogy néhány szót szóljak levéltári munkám jellegéről is.

Akkor ugyanis, mikor célul tűztem magam elé a laikus, azaz nem egyházi jellegű építészet néhány kérdésének, nevezetesen a XVII. századi kastély- és udvarházépítészetnek vizsgálatát, tettem ezt anélkül, hogy sejtettem volna, milyen nagy fába vágtam a fejszémét. Pedig a célkitűzés nem fiatalkori kastélyromantikából fakadt, hanem az említett épületrészlet elhanyagolt, veszélyeztetett állapotra készítetett rá. A szakirodalomban való tájékozódás sajnos nem sok fogódzót adott a feldolgozás mikéntjéhez, ezért volt szükség arra, hogy egy-egy épület eredeti állapotának rekonstruálása érdekében átnézzem azok egykori leltárát. Hangsúlyozom, hogy kezdetben csak a jelentős épületek művészeti szempontból figyelemre méltó leltárairól volt szó (Vajdahygy, Gernyeszeg, Zsibó stb.). De ezek sem nyerték meg túlzottan tetszésemet. Hiszen egy-egy várba vagy kastélyba mindig beleképzeljük azt is, amiről történelmi és műzeumi ismereteink alapján tudjuk, hogy ott kellene lennie. És ezekben a leltárakban sokszor még egy fél műzeumi szobára való anyag sem akad. Csak a rideg célszerűség, az ajtók és ablakok vas sarkainak végtelen felsorolása, a gazdasági udvarok épületeinek kimerítő leírása. Mind nem művészettörténelemnek való anyag. Amíg azonban egy-egy családi levéltár anyagának darabonkénti átnézésével elolvastam minden XVII—XVIII. századi leltárát, remélve, hogy csak kerül a kezembe kedvem szerinti darab is, szinte észrevétlenül nyílt meg előttem egy ismeretlen világ, amelybe nem illett ugyan bele a mesék koronával alvó hercegkisasszonya, de valóságghú hátterül szolgált a málladozó kastélyokhoz és udvarházakhoz, társadalmi funkciójukban láttatta meg őket egy olyan korban, mikor már réges-rég nem töltötték be egykori szerepüket. Miután már százakra ment a kijegyzetelt egyszerű és jelentéktelen leltárak száma, az udvarházak telektípusai, leggyakoribb alaprajzi megoldásai is körvonalazódtak, és berendezésük több kérdése is megválaszolhatóvá vált. Ez a semmitmondó anyag hívta fel a figyelmet arra, hogy a XVII. század folyamán milyen széles érintkezési felület alakult ki a népművészet és a „magas” művészet, a reneszánsz között. Ez az anyag tette lehetővé a vidék berendezés- és otthonkultúrájának felmérését, melyről a műzeumi díszdarabok alapján nagyralátó elképzeléseink alakultak ki. Ennek az anyagnak az alapján derült ki, hogy a ma már tájhoz kötött művészeti produktumok, mint például a székely kapu, a festékes szőnyeg és az előreugró tornáccal épülő udvarház, századokkal ezelőtt még az erdélyi művészet egészének közkinccse volt. Köszönet illeti a Kriterion Könyvkiadó igazgatóját és munkatársait, akik nemcsak a tanulmánykötet útját egyengették sok jóakarattal, hanem belenyugodva a sok ajtósorokba és sövényfalú „úri” házba, a források egy részének megjelenését is lehetővé tették.

Az előbbieken felvázolt kérdések a meglévő, hiányos emléktanyag vizsgálata alapján fel sem merülhettek volna, de akkor sem bukkantak volna elő, ha csak a „látványos” levéltári anyagra támaszkodva dolgozom. Mindez persze menet közben alakult így ki, s alaposan elhúzta a kutatási időt. Lehet vitatkozni rajta, hogy nem volt-e kár évek hosszú sorát poros papírok olvasgatására szánni, mikor az anyag szabta megkötöttségektől függetlenül, a tudatlanság abszolút bátorságával és az ettől megtámasztott fantáziával ragyogóbb eredményeket lehetett volna kitalálni. A valóság megközelítése biztos alapokat igényel, s ha még egyszer újrakezdéném, akkor sem választhatnék más utat.

Mint ahogy ugyanezen a csapáson haladtam akkor is, mikor a kolozsvári barokk mesterek tevékenységi körét mértem fel. Akkor sem kizárólag művészeti jellegű levéltári anyagra támaszkodtam, bár az egyes levéltári részlegek átnézése során ilyen is akadt. De semmivel sem volt jelentéktlenebb a városi anyakönyvek, polgárkönyvek, adótáblák, városi protokollumok tömkelegének átnézése során gyűjtött anyag sem. Ezek elemzéséből derült fény a kolozsvári mesterkör kialakulásának folyamatára, s ez a lexikális jellegű adathalmaz kínált lehetőséget az erdélyi barokk művészet összetevőinek meghatározásához is, s bizonyította be, hogy a Habsburg-uralommal együtt érkező barokkot az osztrák mellett milyen erősen színezi a német és cseh területekről érkező hatás, s mindez együttesen milyen korán megtalálta az utat az erdélyi építészet hagyomány felé.

Az eddig megjelent három kötettel tulajdonképpen egy kutatási program is lezárult. Ötödik éve már, hogy intézeti tervem keretében terepmunkát végzek, a műemlékek tudományos számbavételén dolgozom. Nehéz, fárasztó, sok figyelmet igénylő vállalkozás, hiszen minden egyes alkalommal más és más problémával találja szembe magát az ember. Mások a kutatási módszerek és a célhoz vezető utak. De végtelen sok örömmel is jár, sok ismeretlen emlék felfedezésére van lehetőség,

új összefüggések bontakoznak ki, új interpretálási módok kínálkoznak. És ha annak idején családi okok miatt is választottam inkább a helyhez kötött levéltári kutatást, most a családom segít nagy lelkesedéssel a terepjárásban.

És ennyi, azt hiszem, elég is az önvallomásból.

Talán az elmondottak alapján érzelhették, hogy a ma művészettörténésszének tudományos célja elérése érdekében bonyolultabb kutatási módszerekre van szüksége, mint elődeinek. A múltból reánk maradt művészi értékek értelmezése megköveteli a többsíki elemzést, a mű, az alkotó, a megrendelő és a közönség bonyolult, időről időre változó viszonya feltárásához szükséges minden információnak a felhasználását. A részletkutatásokban való elmélyülés azonban soha nem jelentheti azt, hogy közben megfeledekezünk a főcélról, a művészeti élet egészének megvilágításáról. Minden történelmi korszaknak a maga politikai-gazdasági szerkezetén belül előbb-utóbb kialakul rá jellemző művészeti stílusa is, mely irodalmát, zenéjét, képző- és építőművészetét egyaránt uralja. Ez az egész életnek sajátos jegyeket kölcsönző stílus nyilvánul meg a hírművek, ötvöstargyak, asztalosmunkák, népi faragványok motívumaiban, az otthonok berendezésében, ez hat a viseletre, a szokásokra, a kor emberének minden önmagát kifejező megnyilvánulására. A korstílusoknak az egész emberi életet formáló voltát a múzeumok kincsei és a sors szeszélyétől függően megmaradt műemlékek csak jelzészzerűen érzékeltetik. A kutatói törekvés tehát nem lehet kevesebb, mint sok megbízható adattal, az összefüggések felfedezésével, ötlettel, invencióval, a teljesség igényével emberközelbe hozni egy-egy művészeti korszakot.

Ha ez sikerült, semmi fáradtság nem volt hiábavaló.

B. Nagy Margit

Ahonnán a kritika távolmarad...

Körültapogatom a műkedvelő színjátszást

Szász Lacinak és sok más társamnak
a közös gondban

1. Mondjuk: Bevezetés. A szerepjáték az emberrel egyidős. Kiteljesedett — és formalizált — mai változata: a színház. Ahol passzívan kiélhetjük szerepvágyainkat és megtisztulva távozzunk. Befizettünk, hogy mások szerepeljenek helyettünk. Esetleg, mint futballmeccsen: lábunk egyszerre lendül a kapura törő csatárával. De csak az előttünk ülő „befizető” hátát találjuk el. Pardon — mormogjuk, és a varázs megszűnt. Mert itt nekünk tilos a szereplés. Hallgatólagosan vállaltuk a bele-nem-szólás magatartását is, mikor a homogenizáló sötétbe húzódtunk. Akinek ez nem elég — másfelé próbálkozik. Például megpróbál a túlsó partra jutni: azaz hivatásos komédiás lenni. Aki mégis innen marad — másságát bizonyítandó —, műkedvelővé válik. (A nagy „életszerepek” eljátszásával, mint harmadik lehetőség, foglalkozzanak pszichológusok s egyebek.)

2. Történelmi közhelyek. A játékkedv nem várta ki az intézményesítést (még ha büszkélkedünk is — joggal — annak koránjöttével). Errefelé hamarabb volt aktív szerepjáték a színpadon (!), mint szervezett befizetés. Iskolai színjátszás néven emlegetjük ma. Szó esik misztériumjátékokról is, meg vásári komédiáról, népi színjátszásról. Miről több, miről kevesebb. Mint előzményekről. (Volt főúri műkedvelés is, de erről nem illik...)

Az intézményesülést nemzeti ügyként kezelő hőskor szép csillogása aztán elvakít. Magára vessen, ki másfelé néz, s ha a sötétben csak sárga karikák ugrálnak a szeme előtt. Csillapodása után a párhuzamos jelenlét követeli magának a figyelmet. Párhuzamosság, de sajnos, nem egyenrangúság. A nem intézményesült, mint mikroközösségbeli „örömteremtés”, kultúránk vadvirága lesz. Aztán — de ez már jóval később történik — munkásszínjátszás, avantgarde, (falun) népszolgálat címen nemesíteni próbálják; váltakozó sikerrel.

A műkedvelő színjátszás ekképpen fut be a jelenbe. (A jelen számomra az a, mondjuk, tíz év, amióta többé-kevésbé nyitott szemmel figyelem-követem a színházat.)

3. Továbbá. A műkedvelő színjátszás tehát *van*. Külső és belső szükséglet — hagyomány és önkifejezés kényszere — egyaránt hozzá vezet. Ezért *van*. Egyelőre lényegi vonásaként csak ezt könyvelhetjük el: hogy *van*. Elméletének (ami nincs) innen kellene kiindulni. Az adottból. A létező különbözőségekről rögzítéséből körvonalazódik majd az elmélet „hogyan”-ja. Különbözőségekről, azaz megkülönböztető jegyeiről több irányban is beszélhetünk. Több évtizedes gyakorlat folyamán bizonyos rétegződések kristályosodtak ki. *Helyszín* szerint *van*: falusi és városi műkedvelés. *Minőségileg* az első aztán tovább tagolódnak: iskolai, értelmiségi és amolyan „össznépi” jellegűre. Utóbbi — a városi — pedig emígy oszlik: iskolai, kultúrházi, valamint diákszínjátszás. (Az elnevezések, ha vitathatók is, tartalmukban reálisak.) Rázósabb kérdés, hogy az osztályozás szempontja mérvadó-e? *Forma* (keret?) vagy pedig *cél* szerint volna igazabb az osztályozás? Mert pl. a keret, illetve ezzel összefüggésben a tagok státusza talán csak az (egyetemi) diákszínjátszás esetében releváns. (Ahol...) A cél pedig a vállalt vagy vállalandó funkció(k)ból nő ki. És ez már egy további kérdés(csomó).

4. Lépések. A műkedvelő színjátszás a tenniakarás ifjonti látától a *tudatosodásig* nagykorúsodott. Megpróbálta vállalni önmagát. És tágabb kilátás hiányában — helyi jellegű elméleteket gyártott. Létének igazolására. (Mintha erre lett volna szükség...) Csoportok (esetleg vezetőik) programokat hirdettek. A programok — hogy ne mondjam: manifesztumok — egy dologban egyeztek: a (színházzal szembeni) kisebbségi komplexusából immár kinőtt műkedvelés a *saját céljait* írta körül bennük. Egyfajta „vállalás” volt ez is... De a szembesítés lehetősége nélkül. Tehát visszhangtalanul. Fórum nélkülségre kárhóztatva ki-ki a maga labdáját égnekruğdosva zsuakázott. Passzolás nem volt. Nem is lehetett: a többiek más-más pályán állottak. (De ma — és itt a szűkebb jelenre gondolok — sem vagyunk előbbre.) Nem lehetne annyi kerekasztal köré/mellé/után esetleg ezügyben is „összekerekedni”?

5. Próbálkozások, elképzelések. Az önmagára ébredés előtt a színjátszás saját lényegétől idegen célokat követett. Tudjuk... A „vállalás” mennyisége és minősége aztán esetenként különbözött. Hagományápolás és -rombolás dialektikája feszült a csoportok közé. Tartalom és forma még mutáló hangon hívta-kereste egymást. (Érvényes talán a mára is.) Leginkább a diákság próbált meg (a szó szoros értelmében) avantgarde lenni — még a SZÍNHÁZ előtt is. Főleg a nagyvárosokban: objektíve csak itt van módja rá.

Kisvárosok színházészségének kielégítése már mást követelt: megteremteni a távolmaradó SZÍNHÁZ illúzióját. Néha a grandomániáig. Kard, köpeny, piros viganó... És ha a szükség úgy hozta — ami nem volt ritkán — „illeszkedni”. A kisváros és a falu ezt a népbetegséget nehezebben heverte ki. Néha még kísért. Eredménye a hibridelődés: a kincstári optimizmus szólamaiba fulladó őszinte érzelmek és gondolat. Ennek ellentéte a csillogóan eljátszott semmi. Mert ilyen is *van*. A szép, de minek...?

Falusi közegben a meghaladott közösségi létformákat próbálta helyettesíteni — több-kevesebb sikerrel. Mint ahogy a műkedvelés más formái is. Nem újtott, csak megőrzött. És itt ez volt a több. Az élő beszéd igézete rugalmas védőpajzs lett.

Bár ez a megőrző-ápoló funkció a műkedvelő színjátszás egészének egyaránt hivatás, még ha nem is tudatosodott egyforma mértékben. Avantgarde vagy népszínmű egyaránt megköveteli — most már helységekétől függetlenül, de a *helyhez* igenis kötődve: — az anyanyelv művelését.

6. Kérdőjelek. És akkor? Ha ez ilyen szépen összeállt, hol a hézag? — kérdezheti a kívülláló. Itt:

A *kritika*. „Távolmaradása” krónikus. Nem szándékos, de objektív valóság. Nem tud mit kezdeni a műkedveléssel. (Hogy mással sem, azt megírták mások.) Leereszkedik a vállonverettségig, de röstell vitázni. Kritikai észrevételek nincsenek — marad a megértő bólogatás és a mindannak ellenére, hogy... pláne... sőt. Idegesítően jóindulatú. (Nagyapámék falujában egy öreg mesemondó néha elakadt, és azt mondta a gyűjtőnek: Itt egy kicsit pikáns... — *Nem baj, mondja, táti, mondja!* — szól a válasz. Hát valahogy így a kritika is...)

Az *elmélet*. A nagy SZÍNHÁZRól is megírták, hogy míg nincs érdembeni kritika — honnan elmélet? No, és főleg ki írná meg (a műkedvelését)? Mert, aki csinálja, nincs ideje. Aki pedig nem csinálja (nem ismeri), az ne írjon elméletet sem. Úgysem lesz jó. Hajlamos vagyok azt hinni mégis, hogy aktív vagy volt műkedvelők összefogása hívhatja életre a teóriát.

Az *irányítás*. Művelődési házak-otthonok „szakirányítói” néha eligazítókön vesznek részt. De jobbjára nem ők csinálják — közvetlenül — a műkedvelő szín-

játszást. Az aktív tagok találkozása és véleménycseréje sokszor a véletlen játéka. Ilyenkor derül ki egyes irányítók egymással ellenkező elképzelése az egészről.

Fórum. Elvileg a *Művelődés*. Nehézsége miatt elszalasztja a lehetőséget. Mellelleg túlzás is volna a kizárólagosság...

Az úgynevezett seregszemlék néha formálisak. Fárasztó kötelező programok zsűri, csoportok és a ritka közönség számára is. Ha a csoport előadása lement, ki merre lát. Akkor meg minek...?

Integrálódás. Divatos dolog nemzetiségi kultúránk ilyen vagy olyan irányú kiteljesedéséről beszélni. Vajon a magyar nyelvű műkedvelő színjátszás országos méretű mozgalma nem tartozik ide? Jelentősége olyan mellékes volna, hogy nem kell beszélni róla? Vajon mikor színházművészetünk fellendüléséről, nagy sikereiről — néha: európai rangú előadásairól — beszélünk, írunk, mondom, ilyenkor kinek jut eszébe, hogy a hazai közönség számottevő hányadának EŐ színházi élménye pont a műkedvelő csoportok előadásai? Hibáival és az úttörés dicsőségével együtt.

Mindezek ellenére: — hiányzik bár egy kézikönyv, ami fogódzó legyen, az önmeghatározást illetően (véletlenül tudom, hogy kéziratban létezik, csak...);

— hiányzik a felelősségteljes viszonyulás kritika és vezető fórumok részéről;

— hiányzik a találkozás, a kötetlen eszmecsere lehetősége;

— hiányoznak a szakértők...

(Tessék folytatni!)

7. Álmodok. Udvarhelyi Népszínházunk nem felejtí el, honnan nőtte ki magát. El tudom képzelni, hogy találkozókat szervez műkedvelő csoportok igazi irányítóival, rendezőivel (akik tényleg benne vannak a „buliban“...) Esetleg turnézása során — miért ne legyen ilyen is?! — tájegységünként. Szász M. Attilának ügybuzgalma feljogosít erre az előlegezett bizalomra.

Egyéb táborozások mintájára — valahol megrendezzük a műkedvelő csoportok nyári találkozóját. Sátor tábor, egy közeli (akár szabadtéri) színpad, önellátás és... okos szervezés. A csoportok felbecsülhetetlen nyereségén túlmenően akár idegenforgalmi látványossággá is kinőhetné magát, ha olyan!

Lelki szemeim előtt feldereng egy rendszeres rovat is központi (művelődési) lapunk-lapjaink oldalain, amely értő szemmel figyeli a műkedvelő színjátszást *országszerte*, és nem az esetlegességre (értsd: ismeretségre) bízva a sajtó jelenlétét.

8. Apológia, befejezés gyanánt. Az 1—7. alatt kifejtett megközelítések korántsem általánosan ismert és elfogadott tételekre épülnek. Mintegy évtizednyi műkedvelés, töprengés *sajátos* lecsapódásai. Én így látom.

Nemrég olvastam, hogy nemzedékem (ama 51-es) *színházközpontúsága* „átmenet“ volt két markánsabb generáció között. Az nem bánt, hogy átmenet. (Mindig, mindenki kicsit az is.) De akkor legyen hát színházközpontú-színházcsináló, vagy amit akartok!

És fájó, hogy ez a földrajzilag szétszóródott nemzedék (még?) nem tudja érvényesíteni — különben jó! — elgondolásait az amatőr színjátszásban. Mert túl távol került tőle nagy részük. És az egyedüllét bátortalanítólag hatott. Mégis lassanként ki innen, ki onnan hírt ad magáról. Szól és/vagy tesz.

Ideje újratalálkoznunk!! (Konkrét és átvitt értelemben egyaránt...)

Horváth Sz. István

Tamás Pál fémdomborítása